

O PREPREČEVANJU IN ZATIRANJU STEKLIN TER UVEDBI PASJEGA DAVKA V LJUBLJANSKEM OKROŽJU PRED DVESTO LETI (1785)

VASKO SIMONITI

Steklina predstavlja nevarno bolezen, ki še danes ni popolnoma zatrta. V nekaterih deželah Evrope jo imajo že skoraj štiri desetletja, v drugih so jo že precej zatrli. Po daljšem obdobju je bila ugotovljena tudi pri nas v Sloveniji. Leta 1973 je najprej vdrla v Prekmurje z Madžarske, leta 1979 pa na Koroško in v gornjesavsko dolino iz Avstrije. Ponovno se je steklina pojavila spet po šestih letih — to je leta 1985, ko se je ob koncu leta razširjala v okolici Ljubljane (Delo, 14. novembra 1985, str. 7; Delo, 26. novembra 1985, str. 10; Ljubljanski dnevnik, 14. decembra 1985, str. 15; Delo, 13. januarja 1986, str. 2).

Povzročitelj stekline je virus, ki ga prenašajo predvsem določene vrste živali. Pri silvatični-gozdni steklini so glavni prenašalci lisice in druge mesojede divje živali, kakor jazbec, kuna in tudi glodavka pižmovka. Najbolj neposredno je širjenje stekline odvisno od gostote lisic, tako da bolezen preneha, če pade njihova številčnost pod dve lisici na 1000 ha.¹ Pri urbani-mestni steklini pa sta glavna prenašalca infekcije potepuški pes in mačka. Npr. v Srbiji ulovijo v večjih mestih letno, zaradi nevarnosti, da bi izbruhnila steklina, od petsto do dva tisoč potepuških psov.² Človek nima pri širjenju stekline nobene vloge, vendar pa lahko zbolí. Kdor pa zbolí za steklino, umre. Zato sedaj učinkovito preprečujemo to bolezen le s preventivnim cepljenjem ali s cepljenjem takoj npr. po ugrizu steklega psa. Za samo bolezen pa še ne poznamo zdravila. Seveda pa izbruhe te smrtno nevarne bolezni in njeno širitev preprečuje tudi upoštevanje raznih zveznih in republiških zakonskih predpisov, občinskih odlokov, navodil veterinarskih uprav in izdaje priložnostnih brošur katere opozarjajo občane na nevarnost in ustrezno zaščito pred to boleznijo.

Po tem kratkem uvodu v katerem se nismo želeli spuščati v podrobnosti, pogledimo, kako so se pred steklino branili pred dvesto leti.

Od druge polovice 18. stoletja, to je, v času cesarice Marije Terezije in cesarja Jožefa II., so se počasi začeli razvijati splošni zdravstveni in higienski ukrepi. Mesta in trgi so bili namreč polni umazanije: gospodinje so skozi okna zlivale na cesto pomije, praznile nočne posode in vso mogočo umazanijo, ulice so bile polne voz, tovarne in klavne živine, na trgih je zbiral črednik živino za pašo, vse

polno je bilo gnoja, smeti in blata.³ Pogosto so razsajale vsakovrstne bolezni. Med zdravstvene in higienske ukrepe, ki naj bi preprečevali bolezni, so začeli uvajati tudi ukrepe za zatiranje raznih živalskih bolezni. Že leta 1753 je bila v Avstriji ustanovljena konjederska služba, obenem pa izdana z dvorno uredbo splošna in temeljna načela o zatiranju živalskih kužnih bolezni.⁴ Tako je bila za izkoreninjenje stekline, ki se je širila tako po podeželju kot v urbanih okoljih, zadolžena konjederska služba. Poleg tega so ob izbruhu in širjenju te bolezni, tako kot danes, tudi takrat opozarjali prebivalstvo z dodatnimi ukrepi.

Steklina se je močneje pojavila v avstrijskih deželah leta 1781. V obvestilu (odredbi) prebivalstvu, izdanem na Dunaju 1. februarja tega leta, beremo, da se je »od nedavno že nekajkrat zgodilo, da je človeka in domače živali ugriznil domač ali tuj stekel pes... in ker se je pri tej strahoviti bolezni splošno nemarno in brezskrbno ravnalo ter ni bilo pripravljenih varstvenih ukrepov in se niso uporabljala zdravila, tako da je marsikateri človek umrl na način, vreden največjega usmiljenja, je cesarsko-kraljeva vlada Spodnje Avstrije spoznala za potrebno, da slehernega kar se da dobro opozori na bolezen in zaščiti pred njo.«⁵ Po tej navedbi lahko zgolj domnevamo, da je steklina razsajala tudi v slovenskih deželah oziroma na ljubljanskem področju, ki nas v pričujočem sestavku zanima. Toda v vseh kasnejših okrožnicah, izdanih v Ljubljani, se izrecno poudarja, da je treba okrožnice razglasiti in objaviti skupaj s tem obvestilom, izdanim leta 1781. To obvestilo namreč zelo obsežno seznanja prebivalstvo, kako se steklina prenaša, kakšni so znaki stekline ter kako se pred njo zavaruje. Precej dobro je bilo »iz splošne izkušnje« znano, da steklina »prvotno nastane med domačimi živalmi samo pri psih, med divjimi pa samo pri lisicah in volkovih.«⁶ Od teh se prenaša steklina na človeka in vse domače (tudi pernate) živali »ne samo z ugrizom, ki povzroči krvavenje, ampak tudi z najmanjšo odrgnjenostjo kože, najmanjšim dotikom zob, slin ali krvi steklega psa ali druge stekle živali.«⁷ Ker je bil pes na kmetih in v mestih glavni prenašalec stekline, je bil takoj na začetku izdan ukaz, da je nujno odstraniti nepotrebne pse; pri drugih pa so morali lastniki pa-

ziti, da so pravočasno opazili znake, ki so značilni za steklino. Z opazovanjem (»iz splošne izkušnje«) so poznali zelo dobro znake te bolezni: »Pes ima brez dvoma steklino, če je žalosten, če se zavleče v skrit prostor, če se izogiba človeka, če renči (godrnja) namesto, da laja, če ima zbegane oči, če je nemiren, če sprejema le malo hrane ali pa sploh ne; končni znaki pa so: pes ne spozna več svojega gospodarja, popolnoma se mu spremeni glas, ne prenaša, da se mu kdo približa, oddalji se od svojega bivališča, ima opešano hojo, teka sem ter tja, ima povešeno glavo in meča mu visijo, iz gobca se peni in mu visi jezik, ki je večinoma svinčene barve, zdravi psi se steklega izogibajo že od daleč in pred njim prestrašeno bežijo, grizejo, kar jim pride naproti, odvratna jim je voda in vse tekočine, na koncu se od izčrpanosti zrušijo na tla, se ponovno vzdignejo in spet padejo, dokler končno ne obležijo in poginejo.«⁸ Kot vidimo, se ti znaki skoraj v ničemer ne razlikujejo od znakov, ki se navajajo danes. V tem obvestilu sledi še vrsta ukrepov, kako naj se stekla žival ubije in pokoplje (npr. steklo govedo ali konja je bilo pred zakopom prepovedano dati iz kože) itd. Zanimiva pa so napotila, kako naj človek ravna, če ga stekla žival ugrizne, oslini ali se ga kakorkoli dotakne. Tako »ne sme nesrečna oseba sama iti k ranocelniku, ker bi strup s premikanjem prodril še globlje v telo, marveč naj ranocelnika pokliče k sebi.«⁹ Ker pa ranocelniki takrat niso bili prav pogosti, še posebno ne na deželi, so ljudem svetovali, da rano, če je bila na žilnatem ali kitastem delu telesa, najprej izperejo z lastnim urinom, nato pa večkrat s toplo slano vodo (»pest soli v pol maselca vode« — maselc = 0,328 litra),¹⁰ kar naj bi povzročilo močnejše krvavenje rane in s tem iztek strupa. Rano na mesnatem delu telesa pa naj bi človek z nožem še bolj odprl in spral s slano vodo; zgolj oslinjen del telesa ali poškropljen s krvjo stekle živali pa bi moral z nožem prerezati, nato pa izžgati z razbeljenim železom. Pri vseh navedenih primerih naj bi ukrepal takoj, saj »kdor bo strahopeten in počasen oziroma se bo bal bolečin... si naj sam pripiše, če bo od te grozne in zastrašujoče bolezni zbolel in umrl.«¹¹

Koliko je ta odredba pripomogla k zatrtju stekline leta 1781 in koliko ljudi je ta bolezen prizadela oziroma si je pomagalo z navedenimi nasveti (in potem preživel), ni znano. Vsekakor so dve leti kasneje to odredbo brali in razglašali bobnarji po Ljubljani in drugih mestih in trgih njenega okrožja, sku-

paj z okrožnico, izdano v Ljubljani 25. julija 1783. Ta je naznanjala, da je izbruhnila steklina ter da je nekaj ljudi zaradi tega že umrlo. Visoke kazni, ki jih je predvidevala okrožnica za lastnike psov, ki ne bi naznanili bolezni psa na pristojni urad, so pričale, da je vladal velik strah. Lastnik takega psa bi moral plačati 12 ducatov kazni (dukat = približno 3,5 grama čistega zlata) v glavnem mestu (Ljubljani), v manjših mestih (Kranju, Skofji Loki, Radovljici in Kamniku) 6 ducatov in v trgih 3 dukate. Ta denar pa bi vedno dobil naznanilec, potem ko bi se ugotovila resnica. Za podložnike na deželi je bila predvidena kazen od tri do osem dni prisilnega dela v okovih. Za vse druge pse brez ovratnice, ki so se potepali po deželi in v mestnih ulicah, pa je imel konjederec pooblastilo, da jih »takoj ujame in na mestu pobije.«¹² 26. septembra se je okrožnica ponovila in kazni so bile še ostrejše. V Ljubljani je bila kazen povišana na 24 ducatov, v drugih mestih in trgih je višina ostala ista, v vaseh oziroma na deželi naj bi sedaj plačali kazen v višini 6 ducatov; vse, ki kazni ne bi denarno zmogli, pa bi doletelo osemdnevno prisilno delo v okovih.¹³ Ta opozorila in izredno visoke kazni ter v bistvu zelo vabljiva denarna nagrada za tistega, ki bi naznanil lastnika steklega psa, so morda povzročili vsesplošni pregon potepuških psov in psov, ki niso imeli gospodarja. Lastniki so odstranili stekle pse sami, če pa so bili naznanjeni, da imajo bolnega psa, je le malo verjetno, da so glede na višino kazni priznali steklega psa za svojega. Prebivalstvo pa je očitno postalo previdnejše. Okrožnica, izdana naslednje poletje (1784), je sicer ponovno opozarjala na okuženost psov,¹⁴ vendar pa ni v vsem letu nihče umrl zaradi stekline.¹⁵

Kljub previdnosti in večjemu ali manjšemu spoštovanju ukrepov se je potikalo po deželi tudi v letu 1785 še vedno precejšnje število steklih psov.¹⁶ Presplošna odredba iz leta 1781, da je treba ubiti odvečne pse, oziroma okrožnica iz leta 1783, da lahko konjederec ubije psa, ki nima ovratnice, sta le malo prispevali k zmanjšanju oziroma kontroli števila psov, ki »se potikajo celo po cerkvah.«¹⁷ Zato je mestni magistrat v Ljubljani junija 1785 izdelal predlog odredbe, »kako bi dosegli zmanjšanje števila psov v mestih«. Okrožni urad je ta predlog sprejel in odredba je začela veljati še v istem mesecu ali v začetku naslednjega za celotno ljubljansko okrožje.¹⁸ Predpisano je bilo, da se uvede davek na vse pse, razen za tiste, ki jih imajo

ljudje iz »nujnosti in koristnosti«. ¹⁹ Njihovi lastniki so morali oblastnemu uradu pisno sporočiti, zakaj in koliko psov želijo imeti. Po presoji tega urada je bilo izdano dovoljenje ali pa je bila prošnja za oprostitev davka zavrnjena. Vsi drugi, ki so imeli pse zgolj za zabavo, so morali plačati ne glede na pasmo in premoženjsko stanje lastnika 3 goldinarje davka, ki se je podvojil za drugega psa, potrojil za tretjega... Davek je bil namerno precej visok, »saj se zdi, da manjša taksa ne odvrča zadostno in ne ustreza namenu«. (V ilustracijo povejmo, da je vrednost enega goldinarja ustrezala vrednosti 11,69 grama čistega srebra. Za tri goldinarje, kot je znašal davek na psa, se je lahko leto prej (1784) kupilo 20 kg in 16 dkg govedine ²⁰ ali pa v letu 1785 za isto denarno vrednost približno 52 litrov in 68 centilitrov pšenice. ²¹) Vsi psi so morali imeti ovratnico in na njej na vidnem mestu žig — pasjo znamko. Pse, ki te pasje znamke ne bi imeli, je lahko konjederrec ubil. Po izteku leta so morali lastniki psov ponovno plačati davek ali pa pisno sporočiti, da psa nimajo več in vrniti ovratnico. Po tej odredbi pa ni bilo dovoljeno imeti v mestih »vse večje vrste psov, ki so zaradi svoje moči in naravnega stanja nagnjeni, da delajo škodo — tako imenovani lovski psi, doge itd.«. Tu je verjetno mišljena tista vrsta psov, ki jih danes uvrščamo v skupino dog — vsi veliki, težki psi z močnimi kostmi, močno razvitim zgornjim delom lobanje, močnim čelnim nastavkom in očitno debelim, topim in bolj ali manj kratkim gobcem. ²² Kljub okrožnicam, izdanim 13., 14., 15., 30. julija, 3., 5., 6. avgusta 1785 ter 17., 20. in 24. junija 1786, ²³ ki so razglašale, da se potika po vsem ljubljanskem okrožju še veliko psov, ter da bodo psi ne glede na lastnika (če ga imajo) in ne glede na pasmo pokončani, lastnik pa, če ga bodo ugotovili, bo kaznovan s tremi goldinarji, lahko sklepamo, da se je v določeni meri uveljavila v mestih uvedba davka na pse, pasja ovratnica in znamka. V okrožnicah se namreč govori, da so pse, ki se potikajo po mestih, največkrat s seboj pripeljali podeželani. »Nizka« kazen v višini uvedenega davka, ki je čakala lastnika psa brez oznak in to, da se v okrožnicah niso več omenjali stekli psi, pa pomeni, da je nevarnost te bolezni takrat prenehala.

Če smo na začetku zapisali, da se človek zaščiti danes pred steklino s cepljenjem, velja to tudi za psa. Z vsakoletnim obveznim cepljenjem in plačanjem določene pristojbine dobi pes znamko. Pred dvesto leti cepiva niso poznali in uvedba davka, pasje ovrat-

nice in pasje znamke psa sicer pred steklino niso zaščitile, vendar je v danem trenutku imelo enak pomen, kot danes: nadzor nad psi in nadzor nad njihovim zdravjem.

OPOMBE

1. Lovci pri preprečevanju in zatiranju stekline — izdala Zveza lovskih družin Gorenjske, Kranj — Kranj 1981, str. 5, 7. — 2. Besnilo (besnoča, bes, hidrofbija, lisa, rabies) — izdal Gradski sekretariat za inspekcijske poslove — Veterinarski inspektorat Beograd — Beograd 1977, str. 12. — 3. J. Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1957, str. 74. — 4. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev (zgodovina agrarnih panog) I., Ljubljana 1970 str. 370; J. Batis, Začetek organizirane veterinarske službe v Sloveniji, Zbornik biotehniške fakultete univerze v Ljubljani, Veterinarstvo 14 (1977) supl. 4, str. 153—160; M. Dolenc, Začetki veterinarskega šolstva na Slovenskem, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 7 (Slovenska matica), Ljubljana 1983, str. 113—136. —

5. Zgodovinski arhiv Ljubljana (naprej citirano ZAL), LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1004. — 6. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1004'. — 7. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1004'. — 8. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1005'. — 9. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1007'. — 10. Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirrom na ljubljansko mero, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, str. 52. — 11. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1007—1008'. — 12. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1010. — 13. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1011—1012. — 14. 8. julij 1784, ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1015. — 15. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1022'. — 16. Okrožnice so bile izdane 13. in 27. aprila ter 3. junija 1785, ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1019. — 17. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1023. — 18. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1021 — 1022, natančnega datuma ne moremo določiti, ker je ohranjen le osnutek te odredbe. V tem osnutku je zapisano, da je nastal po ukazu iz začetka junija. Po okrožnicah od 13. julija naprej vidimo, da je bila ta odredba sprejeta v mesecu juniju ali v začetku julija. — 19. O uvedbi tga davka je kratko notico objavil I. Vrhovec v Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko 3/1893, zvezek 5, str. 208, vendar večinoma popolnoma netočno. Vsebina notice je naslednja: »Pasji davek. V Ljubljani so prvič uvedli pasji davek leta 1785. Pobirali so ga po 3 gld. od psa, toda toliko le od navadnih in koristnih psov. Od psov pa, ki so jih imeli ljudje le za zabavo, se je plačevalo po 6 do 9 gld. Veliko psov pa ljubljancem celo niso smeli imeti. (Arhiv ljub. mesta, fasc. 131—133).« — 20. V. Valenčič, Ljubljanska obrt od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja (publikacije Zgodovinskega arhiva Ljubljana), Ljubljana 1977, str. 125. — 21. V. Valenčič,

Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, Razprave X/4, SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede, Ljubljana 1977, str. 397

oziroma 157 — računano po ceni iz aprila 1785. — 22. M. Zidar, O psih (peta dopolnjena izdaja), Ljubljana 1983, str. 276. — 23. ZAL, LJU, Reg. I, fasc. 45, str. 1023—1027.

BLEJSKI OTOK IN IZRAŽANJE NARODNE ZAVESTI

BOŽO BENEDIK

Blejski otok in cerkev na njem je bil že pred več kakor sto leti vabljiva točka romarjev, pozneje pa tudi narodnjakov, ker so s tem izražali svoja prebujajoča narodnostna čustva in narodno zavest. O tem nam veliko zanimivega povedo knjige obiskovalcev otoka, ki jih hranijo v blejskem župnišču. Ustavili se bomo pri taki knjigi za leta 1867 do 1879, ko se je slovensko ljudstvo že politično izoblikovalo in je začenjalo živahno narodnostno življenje, ki ga je označevala zlasti doba taborov z vnovično zahtevo po zedinjeni Sloveniji.

Omenjena in vse druge tovrstne ohranjene knjige nam govorijo, koliko je bilo v času, ki ga knjiga zajema, obiskovalcev na blejskem otoku, kdo vse je prihajal nanj, zakaj so prihajali pa tudi kaj so izpovedovali ob vpisovanju v knjige. Za ta kratek zapis uporabljena knjiga je zajela čas dvanajstih let in v njej se je ohranilo okoli 15.880 podpisov obiskovalcev ali na leto okoli 1320. Seveda se vsi obiskovalci otoka in cerkve na njem niso vpisovali v knjigo, saj mnogi izmed njih niso znali pisati. Zato vsekakor upravičeno sodimo, da je bilo število obiskovalcev otoka vendar nekoliko večje.

Poglejmo odkod so prihajali in kdo so bili obiskovalci ter kako so izražali narodno zavest in čustva.

Lahko trdimo, da so obiskovalci prihajali iz vseh delov sveta prav tako kot danes. Seveda so bili številni zlasti okoličani Bleda, sami domačini pa so le redki. Dalje so prihajali obiskovalci iz Kranja, številni so bili iz Ljubljane, Novega mesta, Dolenjske sploh, Štajerske, še več pa iz Primorske, posebej iz Gorice, Trsta in Celovca. Dalje se vrste podpisi obiskovalcev iz Gradca, Dunaja in krajev bivše habsburške monarhije. Posebej naj omenimo še oboževalce otoka iz Zagreba, Beograda, Bosne; so pa tudi že takrat bili na otoku gostje iz Anglije, Egipta, Češke,

Rusije, Brazilije in celo iz daljne Japonske. Ti so se vpisali v svoji pisavi.

In kdo so bili ti obiskovalci otoka? Iz podpisov lahko zasledimo marsikaj. Veliko je bilo dijakov, saj so se vpisali celi razredi gimnazij iz Kranja, Ljubljane, dalje bogoslovci, uradniki raznih ustanov, trgovci, pa profesorji, izobraženci sploh in člani tedanjih meščanskih družin, posebej iz Ljubljane. Le redke izobražen Slovenec tistega časa ni bil na otoku in se ni vpisal v to danes zanimivo knjigo. Skoraj vsi so ob podpisu vpisali tudi datum, kdaj so bili na otoku. Nekateri so se vpisali po večkrat, to se pravi, da so večkrat obiskali Bled in otok. Zato je razumljivo, da je večina podpisov izpisane pisave, to se pravi, da so bili predvsem izobraženci, manj je opaziti težke, okorne pisave našega kmečkega življa. Verjetno pa se ti sploh niso vpisovali kot ostali, saj mnogi tudi niso bili vešč pisave. Žal pa mnogi podpisi niso čitljivi, tako da je težko ugotoviti, kdo so bili vsi ti podpisniki.

Imena podpisnikov so bila po veliki večini slovenska, tista, ki so bila pisana v okorni, težki pisavi prav vsa. Tujci so bili večji del iz nemškega govorečega ozemlja. Če le površno preletimo spominsko knjigo, bomo našli nemalo imen pomembnih Slovencev tistega časa, ki se jih še danes spominjamo. Bili so politiki, pisatelji, pesniki, številni takrat še študentje, pa tudi pomembni domačini ali poznane trgovske družine iz Ljubljane.

Od domačinov ali obiskovalcev, ki so bivali takrat na Bledu, najdemo podpise Antona Westra, blejskega župana, kot je sam pripisal leta 1875, članov družine Rouard, lastnika blejskega gradu in jezera; Oscar Rikli se je prvič vpisal leta 1869, da njegovega brata Arnolda Riklija ne zasledimo med obiskovalci, kar je vsekakor zanimivo, saj je takrat že imel svoj »Zdravilni zavod« na